

דתישכונע

פרשת ויחי, תש"פ, מספר 1351

נשיקת יוסף ליעקב – על שום מה?

מיכאל אביעוז

לחברה, ואם איננו מכירים אותן, אנו זקוקים למעין מילון של שפת הגוף כדי לפענחן.

יוסף בן מתתיהו השמיט בשכתובו לסיפור את נושא הנשיקה (קדמוניות היהודים, ב 197–200). בספר היובלים, שהוא אחד מהספרים החיצוניים שנכתבו במאה השנייה לפני הספירה, נאמר בפרק כג: "ויפל יצחק על פני אברהם אביו ויבך וישק לו". בעל ספר היובלים ערך השלכה לאחור של הנתון המופיע בסיפור שלנו, ויישם אותו על יצחק ואברהם, ודווקא נשיקת יוסף ליעקב אינה נזכרת שם. ככל הנראה הבין בעל ספר היובלים את הנשיקה הזו כנשיקת פרידה סופית.

העיון בהיקריות השונות של הפועל נש"ק במקרא מגלה, כי הנשיקה משמשת בעיקר כמחווה לברכה, בעת פגישה או פרידה של אוהבים או קרובים, ולאחר פרידה ממושכת. הנשיקה במקרא היא גם אקט תקשורתי, מחווה של נימוס, בעת פגישה.²

לדעתי, יש לראות את נשיקת יוסף לאביו כפעולה סמלית. התנ"ך מלא בפעולות או במעשים סמליים. הנביאים משתמשים בהם על מנת להמחיש את נבואתם. כל הטקסים

המקום היחיד בתנ"ך כולו, המתאר נשיקה של אדם לאביו המת, הוא בפרשתנו (בר' נ:א). המבנה של פרק נ' הוא:

1. פסוקים א-ג מתארים את האבל על מותו של יעקב ואת חניטתו.
2. פסוקים ד-ו מתארים את הרשות שביקש יוסף מפרעה לקבור את אביו בארץ כנען.
3. פסוקים ז-יג מתארים בהרחבה את טקס הקבורה של יעקב.
4. בפס' יד שבים יוסף ואחיו מצרימה.
5. פסוקים טו-כו מתארים את המשא ומתן האחרון שבין יוסף לאחיו, וקבורתו של יוסף.

מה פשרה של נשיקת יוסף לאביו? כיצד יש לקשר בינה לבין נשיקות אחרות הנזכרות בספר בראשית ובתנ"ך כולו?¹

המקרא מלא בתיאורי נשיקות. השורש נש"ק מופיע שלושים ושתיים פעמים במקרא, אחת עשרה מהן בספר בראשית. פעמיים הוא מופיע בתור שם העצם "נשיקה" (מש' כז:ו; שה"ש א:ב). לנשיקה, בדומה לפעולות אחרות של שפת הגוף, יש גם משמעות מרומזת, הכוללת בתוכה קודים מוצפנים של מסרים העוברים ביחסי הגומלין שבין נותן הנשיקה למקבלה, ובין שניהם לבין החברה המקיפה אותם במעגל רחב יותר. הנשיקה – כמוה כמחוות הגוף האחרות – היא חלק משפה זרה או משלימה לדיבור המילולי. שפות הגוף, המקובלות כשפות הדיבור, שונות מחברה

* פרופ' מיכאל אביעוז, ראש המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן.

1 על היבטים אחרים של הנשיקה במקרא ובספרות המאוחרת יותר ראו א' קוסמן, "נשיקת יעקב לרחל (ברא' כ"ט:יא): בדרכה של פרשנות חז"ל ובעקבותיה", בית מקרא מב (תשנ"ז), 117–136; הנ"ל, "נשיקת המתים: לגלגוליו ותהפוכותיו של מנהג", תרביץ סה (תשנ"ו), עמ' 483–503.

2 קוסמן (תשנ"ז) מונה את ההקשרים האלה: 1. בשעת פגישה: פגישה ראשונה של קרובים (יעקב ורחל – בר' כט:יא; לבן ויעקב – שם:יג; יעקב, אפרים ומנשה – שם, מח:י). 2. פגישה אחרי פרידה (אהרן ומשה – שמ' ד:כז; משה ויתרו – שם, יח:ז; דוד ויהונתן – שמ"א כ:מא; וכן נשיקת יצחק ליעקב ויעקב ליצחק בברכו אותו בבר' כז:כו-כז). 3. פגישת פיוס אחרי פרידה מנוכרת (עשו ליעקב – בר' לג:ד; יוסף לאחיו – שם, מה:טו; דוד לאבשלום – שמ"ב יד:לג). 4. בשעת פרידה (לבן לבנותיו ונכדיו – בר' לא:כח; שם, לב:א; אלישע להוריו – מל"א יט:כ; נעמי לרות וערפה – רות א:יט, ערפה לנעמי – שם, א:יד; דוד לברזילי הגלעדי – שמ"ב יט:מ). מיון זה אינו הכרחי, וניתן להציע ניואנסים אחרים, כגון: מעמד המנשק; מקום הנשיקה, ועוד. אך לא כאן המקום להאריך.

אֶת בְּנֵי, ומכאן שכל הבנים נכחו במעמד ואין סיבה לראות את האפיזודה של הנשיקה כמתרחשת בסיטואציה אחרת. הפסוק שאחריה כולל ציווי של יוסף לעבדיו, וגם כאן המעמד הוא פומבי. המתואר בבראשית נ' הוא סיפור של מוות. יוסף צריך לשדר לסובבים שיעקב מת ושהוא עתיד להיאסף אל אבותיו. זהו מעבר ממעמד אחד למשנהו – מראש המשפחה לגבר מת, ואת זאת יוסף עושה על-ידי הנשיקה שהוא נותן לאביו המת, נשיקה שיש לה עדים רבים.

לאחר מות ראש המשפחה, יוסף מקבל מעמד רם ונישא, ובעקבות זאת אחיו יראים ממנו מאוד (בר' נ:טו). מעמדו של יוסף כבן מועדף נבנה בהדרגה: תחילה הוא מקבל כתונת פסים (פרק ל"ז); בהמשך יעקב מאמץ למעשה את בניו של יוסף (פרק מ"ח), ולפני מותו יעקב נותן לו ברכה מיוחדת (שם). פרק נ' ממשיך את הקו הזה, ומיד לאחר הנשיקה יוסף הופך למעשה לראש המשפחה. למרות זאת, יוסף אינו משתמש בכוחו לרעה כלפי אחיו.

מכיוון שאין מקרים נוספים במקרא או מהמזרח הקדום או ממצרים,⁵ אשר היו יכולים לתמוך בפירוש זה, הדרך היחידה לעמוד על משמעותו של המעשה המתואר בפרשתנו היא מתוך ההקשר.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

⁵ המקרה היחיד שמתוארת בו נשיקה של מת במזרח הקדום נמצא בעלילת גלגמש. שם אומר האל שִׁמֶשׁ לאנכידו: "כל רוזני הארץ וגם פשוטי העם ינשקו את רגלי". אולם הדברים אינם זהים לנאמר בספר בראשית. ראשית, מדובר על נשיקת הרגליים. שנית, מדובר על מצבו של גלגמש לאחר מותו בעולם השאול, ולא על תהליך המתרחש בקרב בני אדם חיים. מכאן שלמעשה אין הקבלה חוץ מקראית לנשיקת יוסף את אביו.

של הבריתות, כולל אלה שבספר בראשית, כוללים מעשים סמליים, כמו ביתור בעלי חיים.

חוקרים שונים נעזרו רבות במחקרים האנתרופולוגיים על מנת לזהות טקסים שונים במקרא, ולעמוד על משמעותם. זו ההגדרה של מאיר מלול למעשה סמלי (בתרגום): "מעשה סמלי הוא פעולה או מחווה שאפשר לבצע אותה. היא מבוצעת במכוון, באופן חגיגי, בהקשר מתאים, לתקופה מוגבלת בזמן, והיא חייבת לסמל תוצאה משפטית השונה מתוצאתה הפיזית".³ ויברג כתב בדומה לכך: "מעשה סמלי הוא פעולה בלתי מילולית שיש לה פונקציה משפטית, כאשר היא מתבצעת בנסיבות המתאימות וכאשר הפונקציה המשפטית שונה מהתוצאות הפיזיות של המעשה".⁴

נשיקתו של יוסף לאביו היא פעולה בלתי מילולית. היא לא בוצעה מתוך פרץ של רגשות, אלא הייתה ככל הנראה חלק מטקס. היא גם מוגבלת בזמן, והשאלה היא כמובן מה מסמלת הנשיקה הזו. אפשר להגדיר את המצב המתואר בבראשית נ' כמצב לימינלי. "לימינליות" היא מושג בתחום האנתרופולוגיה של הדת, והוא מציין את השלב השני של טקסים. על פי תאוריות אלה, טקסים, ובעיקר טקסי מעבר, כוללים שינוי כלשהו במעמד של המשתתפים, במיוחד במעמד החברתי. שינוי זה מושג על ידי הפרדה של המשתתפים מהקבוצה החברתית שלהם (השלב הראשון, או הקדם-לימינלי, של הפרדתם); שלב ביניים, שבו האדם אינו נמצא עדיין במעמד החדש אך כבר עזב את הישן, ושלב אחרון, שבו מעמדו החברתי החדש של האדם מאושר (השלב הפוסט-לימינלי).

לפי מלול, אחד התנאים לאפיון מעשה כסמלי הוא שהמעשה יוצג קבל עם ועדה. מקריאת פסוק א בפרק נ' קשה לדעת אם הנשיקה התבצעה קבל עם ועדה, אך הדבר אפשרי לאור הפסוק שקדם לו והפסוק שבא אחריו. בפרק מט:לג נאמר: "וְיָכַל יַעֲקֹב לְצִוֹת

M. Malul, *Studies in Mesopotamian Legal Symbolism*, Neukirchen-Vluy 1988, p. 20
Åke Viberg, *Symbols of Law. A Contextual Analysis of Legal Symbolic Acts in the Old Testament*, Stockholm 1992, p. 9.